

POP WAR ART

REANA SENJKOVIĆ

Rat je umnogostručio i značenjski unificirao likovnu produkciju na svim razinama. Konglomerat impulsa postao je nerazmrsiv. Akademski obrazovani likovnjaci počeli su proizvoditi WAR ART, sve jednostavna, čitljiva i pacifizmom nabijena idejna rješenja za plakate. Neka su se od predloženih rješenja ubrzo nakon galerijske promocije našla na ulicama gradova postavši "općenarodno likovno blago". Dnevne političke akcije kanalizirale su likovnost mas-medija. Mediji masovne komunikacije producirali su "slike rata" i ponavljali lekcije iz "slika identiteta". "Narod" je iz tako predložene množine izdvajao vlastitom poimanju prihvatljivije verbalne i vizualne poruke, posvajao ih i, preoblikovane, "izbacivao" na površinu papira ili zida. Takav je, folklorni, WAR ART "vraćan" medijima: snimljen na zidovima skloništa ili odaslan poštom na adrese novinskih redakcija ili televizijskih emisija. Slika je progovorila retorikom rata. Naglo prizemljene predodžbe svele su se na arhetipove i ogoljelu simboliku: majčinstvo, čistoću i nevinost djeteta, junaštvo, žrtvovanje, život nasuprot smrti. Znakovi i simboli potisnuti su u krajnosti: crno i bijelo, negativno i pozitivno, ono što označuje neprijatelja i ono što označuje ustrajavanje na volji većine iskazanoj na demokratskim izborima. Progovorila je i simbolika crvenog, u kontekstu rata neraskidivo vezana sa simbolikom krvi koja uvriježeno veže sve lijepo, plemenito i uzvišeno ali i - kada je crvenim iscrtan oblik mrlje - nedvosmisleno ukazuje na krvarenje,

nered ili anomaliju (Chevalier i Gheerbrant, 1983.: 79-81). Ti su simboli gradili novu homolognu sliku razapete Hrvatske.

Ocilo, kukasti križ, mrtvačka glava, crvena (komunistička) petokraka, srp i čekić, te tenk i avion u nametnutom su nam košmaru zamijenili čudovišne životinje i nemani davnih vremena postajući inkarnacijama desetljećima taloženih zala i ujedno onoga koji napada Hrvatsku danas.

Iznimna kondenziranost dossiera ratnih političkih i socijalnih događanja i uz njegov sadržaj vezana nepobrojivost manifestacija "ratne likovnosti" kolidiraju s klasičnim pristupom znanstvenoj analizi. Emocionalno zajedništvo "svih onih koji Hrvatsku osjećaju svojom domovinom", osnaženo zajedničkim strahovima i nadanjima, rodilo je samonikli princip kolektivne participacije u okončavanju rata. Moto "radi ono što najbolje znaš" ogledao se jednako u odlascima na frontu, u platenju tople odjeće za vojnike i u ad hoc organiziranju tematskih izložbi, namjenskim likovnim rješenjima koja obavještavaju ili apeliraju, ali i u spontanom FOLK-WAR ARTU.

Ako je konstatacija da u vrijeme događanja važnih promjena u društvenoj sredini faktor lijepog postaje manje važan (pa i zanemariv) vrijedila kao polazište oblikovanju kriterija za vrednovanje

likovno-medijskih predizbornih prezentacija, situacija rata potpuno poništava upotrebljivost estetskih kriterija i u prvi (ujedno i jedini) plan stavlja poruku: Društvena je kriza ozračje u kojemu zbitost, intenzitet i sadržaj događajne kronike nalažu sažimanje i ogoljivanje svake komunikacije, a likovnost odgovor na pitanje ŠTO? pretpostavlja načinu njegova vizualnog ostvarenja (KAKO?).

Na početku rujna Komisija za likovnu umjetnost Gradskoga fonda za kulturu odaslala je pozive 135-orici umjetnika, naumivši ostvariti izložbu idejnih rješenja za plakate (ili i neki od drugih oblika vizualnih poruka) na temu "Za obranu i obnovu Hrvatske". Pristigle su radove organizatori postavili u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu, a otvorenje izložbe najavili za petak, 8. studenog u 13 sati. Toga dana, neposredno nakon podneva, zvuk sirene oglasio je opasnost od napada iz zraka. Nesrazmjern željenog i življenog naglasio je ekspresivnost sa zakašnjenjem i uz tonsku podlogu Mozartovog "Requijema" promoviranoga postava.

Komunikativnost jednostavne, ekspresivne i čitljive retorike arhetipova i ogoljele simbolike, odnosno oslikovljene ili poslikovljene riječi, samo je nekoliko autora žrtvovalo na račun sofisticiranoga govora metafora. Većina je radova "trošila" oblikovne potencijale hrvatske trobojnice i hrvatskoga grba ili pak perpetuirala semantičke kodove latinskoga križa, plavog trokuta na narančastoj podlozi, znaka zaštićena spomenika kulture, kukastoga križa, ocila, srpa i čekića, te zvijezde (plave ili žute, odnosno crvene).

Tekstualne poruke plakata i "živih slika" uglavnom ponavljaju i premeću medijima masovne komunikacije već mjesecima priopća-

van vapaj anonimnoga pojedinca: HELP CROATIA; WE WANT TO BE FREE; EUROPE, DON'T THINK AFTER; ZAUSTAVITE RAT U HRVATSKOJ; CROATIA NO MORIRA; RAT JE STVARNOST KOJU ŽIVIM; GOD IS OUR TRUST ili HELP US. Poruke iskazane nekim od svjetskih jezika (najčešće engleskim) neprikriveno prizivaju kolektivnu svijest Europe, Amerike i Ujedinjenih naroda.

Oslikovljena ili poslikovljena riječ osnovni je midijator poruka i ovih plakata. Tako ispisano ime razorena Vukovara, unutar obrisa slova O naizmjenice poredani crveni i bijeli kvadrati hrvatskoga grba, te dva uzdignuta prsta (victory) koja preoblikuju kraj riječi (VAR u WAR) sasvim jasno kazuju o doživljenoj prošlosti, sadašnjosti i željenoj budućnosti grada što su ga mediji proglasili simbolom hrvatskoga otpora.

Sličan je postupak primjenjen i u realizaciji plakata koji ponavlja poruku STOP THE WAR IN CROATIA (slovo O u riječi STOP nadomjestilo je poopćeno obličje agresora - lubanja okrunjena vojničkim šljemom s crvenom petokrakom), odnosno plakata čiji autor "intervenira" u riječi RAD i WORK, pretvarajući ih u RAT i WAR.

Serijski plakata koja se poigrava engleskim inačicama za riječi "tenkovi" i "hvala" (TANKS? NO THANKS) primjenjuje istu ideju uslojavanja i pojačavanja poruke. Na jednom je od primjera unutar slova O ucrtan tenk, a hrvatska trobojnica koja križa taj lik eksplicite kazuje: Tenkovima prolaz zabranjen!

Crveno-bijelo-plava interpretacija i igra riječi dekontekstualizirale su znanu sliku "Krik" Edvarda Muncha, premetnuvši njezin semantički

potencijal iz vremena prije stotinu godina i sa sjevera Europe na njezin jug. Rotacija posljednjeg slova naziva slike omogućila je priključivanje nastavka-rieg čime su, ujedno, spomenuti pojmovi uglavljeni u kontekst Hrvatske danas i svrstani u red uzroka i posljedica.

"Krik" Edvarda Muncha interpretira i crno-bijeli plakat u čijem je kompozicijskom središtu reproducirana fotografija glave muškarca ustiju razjapljenih u vrisak. S obje strane usta krupnim su slovima ispisane riječi NO, a podno fotografije i drugi dio poruke: MORE WAR IN CROATIA.

Kategorije dosjetke bliske slangu ulice i govoru grafita (dakle primjerene "intelektualnom" i "urbaniziranom" segmentu socijalne strukture) potvrdila je svoju učinkovitost i u plakatskom odrazu rata u Hrvatskoj.

Na jednom od osječkih bojišta nedavno je poginuo Ivica Čuljak, znan kao Satan Panonski. Premda je taj mladić izjavljivao da je "punker po nacionalnosti", a "prijatelj po zanimanju" (1), iako smo u dnevnom tisku vidali grafite kojima su zgarišta hrvatskih staništa označavali "urbani ratnici" (2), i makar još i danas optika "Slon" u Malom oglasniku Večernjega lista braniteljima domovine nudi 15 % jeftinije Ray-Ban naočale, u jesen, pet mjeseci nakon napada na Borovo selo, hrvatska je vojska bila uniformirana i unificirana. Osim inauguracije vojski primjerenoga nazivlja i oznaka časti ili činova (3) to nam potvrđuje i nostalgичno svjedočenje mladih časnika Zdenka Karduma i Saše Krstulovića (Globus, 7.2.1992., str 2.) . Zaoštavanje rata i uvojačivanje vojske na hrvatska su ratišta doveli rezerviste. Zdenko i Saša nazivaju ih epigonima, jer nisu omirisali prve dane rata, ne znaju značenja crne trake, ne znaju za Ramonese i Stonese, a o vrat vješaju krunicu ne znajući "kakav je ona simbol i svetinja bila" za gardiste. Mehanizam vojske i ratovanja pokrio je

hrvatske ratne romantičare, na bojište je došao "domobran Jambrek" s trbuščićem i pokojom sijedom u kosi, a Tigrovi, Daltoni, Žuti mravi, Šišmiši i Oluje postali su 110., 144. i 105. brigada. Jedan se vojnik požalio: "Sada su nas nazvali Vojskom, a zašto nije ostala Garda, kad smo mi baš to?"

Sve one znakove i simbole koji su od početka rata označivali i opisivali Hrvatsku: okrvavljeni i dekolazirani hrvatski grb i zastava, "hrvatskim bojama" iscrtan znak mira (peace, posuđen iz sada trendovskih sedamdesetih), dva uzdignuta prsta (victory) ili oblik srca, crvena i izgrizena jabuka iz koje kapa krv, s trajanjem i intenziviranjem rata prekrilo je latinski križ.

Križ je postao lajt-motivom hrvatske ratne ikonografije. Postavljen je na glavnim trgovima hrvatskih gradova (4), ovješeno na grudima hrvatskih vojnika ili retrovizorima automobila, viđen na političkim plakatima i plakatima koji obavještavaju o dobrotvornim akcijama (5) odnosno radu dobrotvornih organizacija, oznaka je dvodimenzionalnih ili trodimenzionalnih radova "visoke umjetnosti", osovina kazališnih scenografija.

U kontekstu Hrvatske Danas taj ćemo sažimajući simbol očitavati kao signal prepoznavanja katoličanstva nasuprot pravoslavlju, kao simbol mučeništva i uskrsnuća, ali i kao amajliju.

Međutim, kada sam već bila spremna zaključiti ovaj rad diskursom o latinske križu kao postupno prevladavajućem sažimajućem simbolu, na televizijskim je ekranima prikazana emisija s insertima snimljenim u vukovarskoj bolnici u vrijeme najžešćih napada na taj grad. Na crtežu ovješeno iznad kreveta ranjenika koji se oporavljao u jednoj od zagrebačkih bolnica sasvim se dobro vidjelo pojednostavljeno prikazano geografsko obličje Hrvatske. Gornji je "krak" Hrvatske bio produljen u istoku (Srbiji) usmjerenu figu. Tih su dana u gradu "osvanuli" grafiti koji će sve sklone zaboravu dnevno podsjećati na Vukovar. Ispisani su i na kućicama za prodaju karata ispred stadiona Hašk-Građanskog. "Sjećate li se Vukovara?" - nepopunjeno mjesto za adresu onog (ili onih) kome (ili kojima) je upućen upit omogućuje različite interpretacije. "Sjećate li se Vukovara?" znači i: "Mi nismo zaboravili Vukovar" i "Ako ste zaboravili Vukovar, mi ćemo vas podsjetiti na njega!" i ...

Navedeni grafit i opisana figa Srbiji - nagovještavaju drukčiji, odnosno paralelni diskurs; diskurs koji će, možda završiti opisom vizualnog materijala u kodu sjedinjenih značenja pojmova "uskrsnuće" i "inat". Priča se nastavlja.

- (1) dokazujući to jednako na bojištu i na koncertnom podiju (na kojem je nastupao odjeven u odoru hrvatske vojske)
- (2) primjerice, grafit uslikan na ostacima pročelja kuće u Bunjevcima - nekoliko karakterističnih grafit-portreta i likova poput gusarske "mrtvačke glave", nekoliko hrvatskih grbova, te crtež lisice uz potpis grupe boraca: Vatrene lisice (Večernji list, 5.2.92.,str.25), ili još jedan od banijskih grafita: "Fuck the Rest - We Are the Best" uz potpis: "Vukovi polako odlaze u legendu" (Globus, 7.2.1992.,str.2)
- (3) uglavnom "izvezenih" u "pleteru". Vidi Večernji list, 2.11.91., str. 18 i 31.
- (4) U luci u Fažani, na primjer, podignut je "zavjetni križ" u spomen nastanka samostalne i suverene Hrvatske i u počast svima onima "koji su postali žrtve vlastite ljubavi prema slobodi mišljenja i vjere u pravednost". Tom je prilikom dr. Ivan Cesar, ministar u Vladi Republike Hrvatske, okupljenima rekao: "I Isus Krist je svoj život dao za bližnjega, baš kao što i hrvatski mučenici daju svoj život za našu bolju sutrašnjicu. Stoga im se duboko klanjam jer je njihova krv sjeme bolje budućnosti u Hrvatskoj i naše slobode" (Večernji list, 16.1.1992.,str.3) Najfotografiraniji je primjer, vjerojatno, križ sa središnjeg zagrebačkog trga.
- (5) Križ obmotan crveno-bijelom kockastom tkaninom i na križište krakova klinom pribijena fotografija crkve označene znakom zaštićenog spomenika kulture vizualna je poruka plakata koji obavještava da će se priredba "Za Gradišku opet novu" održati u koncertnoj dvorani Vatroslav Lisinski u Zagrebu 11. siječnja (1992) u 18 sati.

